

§ 1. Уводзіны. Свет у XIX — пачатку XX ст.

1. Якія перыяды сусветнай гісторыі вам вядомыя? 2. Калі ўзнікла паняцце «Новы час»? Што яно значыць? 3. Як паўплывалі заходнееўрапейскія дзяржавы на краіны Усходу ў XVI—XVIII стст.? 4. Якія праблемы ў развіцці дзяржаў ранняга Новага часу вам удалося выявіць?

Чаму ў XIX ст. краіны Азіі і Афрыкі, г. зн. усходнія цывілізацыі, захавалі сваё традыцыйнае аблічча, а Заходняя Еўропа змянілася да непазнавальнасці? Што такое мадэрнізацыя? Якія праблемы хаваў у сабе навукова-тэхнічны прагрэс?

1. Агульная характарыстыка другога перыяду Новага часу. Другі перыяд Новага часу ахоплівае XIX — пачатак XX ст. Ён пачынаецца з напалеонаўскіх войнаў і заканчваецца Першай сусветнай вайной 1914—1918 гг. Гэты перыяд займае асаблівае месца ў сусветнай гісторыі.

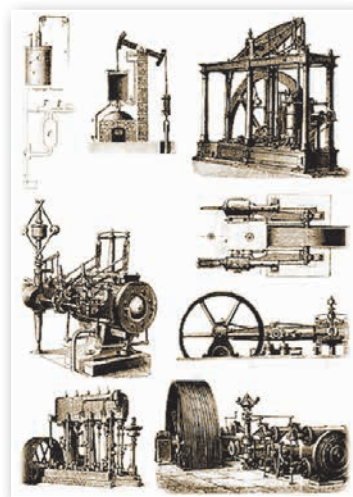
Стагоддзе надзей і расчараванняў. Гісторыя XIX ст. складаная і супярэчлівая. Яе маштабы здзіўляюць нас і сёння. Велізарны ўплыў на гэтае стагоддзе зрабіла Французская рэвалюцыя 1789—1799 гг. Менавіта пад лозунгам «Свабода, Роўнасць, Братэрства» разгортваліся асноўныя гістарычныя падзеі.

Доўгая чарада еўрапейскіх рэвалюцый сталася своеасаблівым працягам буржуазнай рэвалюцыі ў Францыі. У Еўропе фарміравалася новае буржуазнае грамадства.

Ідэалам XIX ст. стала *дэмакратыя*. Яна прадугледжвала адсутнасць прывілеяў і прызнанне народа крыніцай улады. Вальналюбныя мысляры лічылі дэмакратыю карысным сродкам супраць усіх грамадскіх напасцяў і хвароб. Але яна не здолела пакласці канец беднасці і галечы. Чалавек, які працаваў па найме, не быў цалкам вольны. Вострыя праблемы капіталістычнага грамадства прывялі да ўзнікнення сацыялістычнага руху.

Навука і тэхніка. XIX ст. вылучаецца надзвычайнымі дасягненнямі ў навуцы і тэхніцы. Яшчэ напрыканцы XVIII ст. пачаўся пераход да машынай вытворчасці — прамысловы пераварот. Многае з таго, што раней рабілі людзі, сталі вырабляць машыны. Прамысловы пераварот XIX ст. выліўся ў сапраўдную рэвалюцыю. Гэты працэс спярша ахапіў Еўропу, а затым пашырыўся на астатнія краіны свету.

У жыцці людзей адбыліся вялікія змены. Паступова чалавек вызваляўся ад улады стыхійных сіл прыроды. Нарадзілася ідэя панавання людзей над навакольным асяроддзем. Аднак у XIX ст. адмоўныя наступствы прамысловай рэвалюцыі

Паравыя машыны

Як вы ставіцеся да ідэі панавання чалавека над прыродай? Абгрунтуйце свой пункт погляду.

яшчэ не былі так відавочныя. У той час ніхто не мог нават меркаваць, што ў будучыні *навукова-тэхнічны прагрэс* прывядзе да паступовага разбурэння навакольнага асяроддзя і праблема яго аховы стане адной з най-

больш сур'ёзных для чалавецтва.

Кошт прагрэсу. У другой палове XIX ст. абвастрэліся супярэчнасці паміж найболей развітымі дзяржавамі. Пачалася барацьба за перадел свету. У яе былі ўцягнутыя Вялікабрытанія, Францыя, Расія, ЗША, Японія і іншыя капіталістычныя краіны. Яны ліхаманкава ўзбройваліся, удаaskanальвалі старую і вынаходзілі новую зброю, стваралі ваенна-палітычныя блокі. Напачатку XX ст. Еўропа ператварылася ў велізарны ўзброены лагер. Канкурэнтная барацьба і супярэчнасці паміж вялікімі дзяржавамі прывялі да разбуральнай Першай сусветнай вайны 1914—1918 гг.

2. Народы свету і цывілізацыі ў XIX — пачатку XX ст. *Рост насельніцтва.* У найстаражытнейшыя часы і ў эпоху Сярэднявечча насельніцтва Зямлі расло вельмі марудна. Так, напрыклад, у 1000 г. на планеце жыло каля 265 млн чалавек — столькі ж, колькі ў сучасных Вялікабрытаніі, Францыі і Расіі, разам узятых. У XIX ст. тэмпы росту насельніцтва рэзка паскорыліся. Яно павялічылася з 900 млн да 1,5 млрд чалавек. Болей за ўсё людзей жыло ў Азіі, пераважна ў Індыі і Кітаі. Упершыню ў гісторыі колькасць насельніцтва асобных краін, рэгіёнаў і кантынентаў пачала расці за кошт еўрапейскай **эміграцыі** (перасялення). Каля 60 млн чалавек перасяліліся ў Паўночную і Паўднёвую Амерыку, Аўстралію і Паўднёвую Афрыку. Большая частка насельніцтва (90 %) займалася сельскай гаспадаркай, і толькі кожны дзясяты жыхар свету быў гараджанінам.

Краіна	Колькасць насельніцтва напачатку XIX ст., млн чал.	Колькасць насельніцтва напачатку XX ст., млн чал.
Вялікабрытанія	10,5	37
Германія	23	65
Іспанія	10,5	18,6
Расія	40	129,9
Францыя	27	38,5

Рост насельніцтва Еўропы ў XIX — пачатку XX ст.

Размяркуйце па ўзрастанні колькасныя звесткі ў калонках табліцы і вызначце краіны з найбольш высокімі паказчыкамі росту насельніцтва ў XIX ст.

Нараджэнне індустрыяльнай цывілізацыі. У XIX ст. адбыўся адзін з найбуйнейшых пераваротаў у гісторыі чалавецтва — традыцыйную аграрную цывілізацыю замяніла *індустрыяльная, або машынная, цывілізацыя*.

Вывучаючы гісторыю ў папярэдніх класах, вы паспелі пазнаёміцца з многімі цывілізацыямі. Нягледзячы на ўсе адрозненні, паміж імі было шмат агульнага. І аб’ядноўвала іх перш за ўсё тое, што асновай жыцця грамадства з’яўлялася сельская гаспадарка. Таму гэтыя цывілізацыі пачалі называць *аграрнымі*.

Усе багацці ў іх ствараліся з выкарыстаннем мускульнай сілы чалавека і жывёл. Прылады працы не змяняліся на працягу многіх стагоддзяў, а гаспадарка насіла натуральны характар. Прыродныя ўмовы істотна ўплывалі на жыццё і дзейнасць людзей. Рэлігія, звычаі і традыцыі вызначалі жыццёвы шлях чалавека ад нараджэння да самай смерці.

Краіны Азіі і Афрыкі, г. зн. усходнія цывілізацыі, і ў XIX ст. захоўвалі сваё традыцыйнае аблічча. Яны заставаліся шмат у чым такімі ж, як і стагоддзі таму. Дзяржава ажыццяўляла цэнтралізаваны кантроль над грамадствам. Улада кіраўнікоў была практычна неабмежаваная.

Толькі Заходняя Еўропа і Паўночная Амерыка змяніліся да непазнавальнасці, імкліва вырваўшыся наперад у сваім развіцці. Асновы *традыцыйнага грамадства* разбураліся ў іх пад уплывам навукова-тэхнічных дасягненняў і прамысловага перавароту. Абнаўленне тычылася ўсіх бакоў жыцця грамадства. Гэты працэс атрымаў назву **мадэрнізацыі**.

Характэрныя рысы мадэрнізацыі

Асновай індустрыяльнай цывілізацыі сталі капіталістычныя эканамічныя адносіны: *рынак, прыватная ўласнасць, канкурэнцыя, наёмная праца, імкненне да максімальнага прыбытку*.

У адрозненне ад чалавека традыцыйнай цывілізацыі, які быў упэўнены ў нязменнасці навакольнага свету і грамадства, еўрапеец лічыў неабходным кантраляваць і перайначваць рэчаіснасць. Невыпадкава для эпохі мадэрнізацыі характэрныя рэвалюцыі і шматлікія спробы пераўладкаваць свет гвалтоўным шляхам.

3. Каланіяльны падзел свету. У эпоху Новага часу характэрнай рысай заходнеёўрапейскай цывілізацыі стала *каланіяльная экспансія*. Дзяржавы феадальнай, а затым і капіталістычнай Еўропы праводзілі палітыку, скіраваную на захоп чужых тэрыторый, рабаўніцтва і вынішчэнне карэннага насельніцтва Амерыкі, Азіі і Афрыкі. Нават некалі магутныя і развітыя краіны Усходу ў XIX ст. ператварыліся ў калоніі і паўкалоніі еўрапейскіх дзяржаў. Еўропа стала ўладаркаю свету. Гісторыя яшчэ не ведала выпадку, калі адна цывілізацыя ўсталявала б кантроль над усімі іншымі. Толькі Японія вытрывала еўрапейскі націск. Яна здолела прыстасавацца да новых умоў, запазычыўшы ў еўрапейцаў многія іх дасягненні, і сама стала на шлях каланіяльнай экспансіі.

Такім чынам, XIX ст. займае асаблівае месца ў гісторыі не толькі Еўропы, але і ўсяго свету. Менавіта ў гэты час завяршыўся тэрытарыяльны падзел Азіі і Афрыкі. Гісторыя набыла сапраўды сусветны характар. Сучасныя сродкі сувязі і інфармацыі, а таксама шляхі зносін і транспартныя сродкі, што імкліва развіваліся, злучылі самыя аддаленыя куткі зямнога шара. Рашэнні, якія прымалі еўрапейскія палітыкі, прамыслоўцы і фінансісты, наўпрост уплывалі на лёсы азіяцкіх і афрыканскіх народаў.

Ключавыя словы: *эміграцыя, мадэрнізацыя, Новы час, індустрыяльная цывілізацыя.*

1. Патлумачце паняцце *Новы час* і пазначце яго перыядызацыю на «стужцы часу». З дапамогай слоўнікаў вызначце змест паняццяў *аграрная цывілізацыя, індустрыяльная цывілізацыя*.
2. Якія змены адбываліся ў жыцці грамадства ў эпоху стварэння індустрыяльнай цывілізацыі? Раскажыце пра іх.
3. Як складалася стасункі Еўропы з іншымі цывілізацыямі свету ў другі перыяд Новага часу? Выкажыце сваё меркаванне пра значэнне падзей, якія адбываліся ў той час.
4. Чаму краіны Азіі, Амерыкі і Афрыкі не здолелі супрацьстаяць еўрапейскай экспансіі?
5. Вызначце галоўнае адрозненне індустрыяльнага грамадства ад аграрнага.

Чаму словы «кошт прагрэсу» гучаць так сучасна? Калі гэта папярэджанне, то пра што? Калі заклік, то да чаго?